

УДК 336.717

Данік Н.В.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського

ОПТИМІЗАЦІЯ БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ В УКРАЇНІ ВІДПОВІДНО ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ

OPTIMIZATION OF BANKING SUPERVISION IN UKRAINE IN ACCORDANCE WITH EUROPEAN STANDARDS

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено сучасний стан та становлення вітчизняної системи банківського нагляду. Проведено ретроспективний аналіз поетапного розвитку банківського нагляду та регулювання в Україні з моменту отримання нею незалежності і до нині. Визначено європейські стандарти проведення банківського нагляду. Надано пропозиції щодо удосконалення вітчизняного банківського нагляду з позиції європейських та міжнародних стандартів.

Ключові слова: банківський нагляд, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, Національний банк України, Базель, банківська система.

АННОТАЦИЯ

В статье исследовано современное состояние и становление отечественной системы банковского надзора. Проведен ретроспективный анализ поэтапного развития банковского надзора и регулирования в Украине с момента обретения ею независимости и до сих пор. Определены европейские стандарты проведения банковского надзора. Даны предложения по совершенствованию отечественного банковского надзора с позиции европейских и международных стандартов.

Ключевые слова: банковский надзор, Фонд гарантирования вкладов физических лиц, Национальный банк Украины, Базель, банковская система.

ANNOTATION

The article examines the current state and formation of the domestic system of banking supervision. A retrospective analysis of the stage-by-stage development of banking supervision and regulation in Ukraine has been carried out since its independence and until now. The European standards for conducting banking supervision are defined. The proposals on the improvement of domestic banking supervision from the standpoint of European and international standards are given.

Keywords: Banking Supervision, Deposit Guarantee Fund, National Bank of Ukraine, Basel, banking system.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку вітчизняної економіки характеризується безперервним процесом фінансової глобалізації та лібералізації режиму міжнародного переміщення капіталу, посиленням конкуренції в банківській сфері й розвитком банківських інновацій, що потребує нових підходів до розроблення ефективного механізму функціонування банківської системи, що є необхідною умовою розвитку ринкових відносин в Україні, тому банківський нагляд є важливим та необхідним елементом підтримання стабільності в банківській системі та економіки в цілому. А, отже, постає питання у подальшому дослідженні стану виконання економічних нормативів НБУ комерційними банками, які є основою банківського нагляду в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У науковій літературі ця проблематика досліджується в працях таких відомих вітчизняних науковців, як Г. М. Азаренкова, М. Д. Алексеєнко, Є. М. Андрущак, І. О. Бланк, З. М. Васильченко, Я. В. Грудзевич, О. В. Дзюблук, І. Б. Івасів, В. В. Коваленко, М. І. Крупка, В. І. Міщенко, А. М. Мороз, С. В. Науменкова, Н. Г. Пайтра, Г. О. Панасенко, Б. І. Пшик, С. М. Савлук, Р. І. Тиркало, С. А. Циганов та інших. Фундаментальними з цієї проблематики є дослідження іноземних науковців А. Бегера, Є. Брігхема, Ф. Валенсії, Ч. Вулфена, Р. Г. Габбарта, Л. Лавена, О. І. Лаврушина, Ф. Мишкіна, В. О. Плотнікова, К. О. Попова, М. В. Романовського, П. Роуза, Дж. Ф.Сінкі, А. М. Тавасієва. Однак теоретичні та практичні положення щодо формування ефективного, наближеного до європейських стандартів, банківського нагляду в Україні досліджено недостатньо, що і зумовило актуальність статті.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на достатню кількість досліджень в даній області, стан банківського нагляду в Україні, а також особливості його здійснення в складних умовах з врахуванням вимог європейської спільноти потребують постійного аналізу та вдосконалення. Своєчасне виявлення, оцінка, та ефективне управління проблемами банківського нагляду є ключовими умовами успішного врегулювання криз та підвищення стійкості банківської системи.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є висвітлення основних етапів формування та розвитку банківського нагляду в Україні, сучасний стан та перспективи оптимізації банківського нагляду в Україні у відповідності до економічних нормативів, які вже є апробованими у Європі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Банки займають особливе місце в економіці ринкового типу й, будучи тісно пов'язаними з усіма її ланками, виявляють величезний вплив на життєдіяльність суспільства загалом. З огляду на це, ефективне функціонування банків можливе лише за умов певного рівня єдності, що відображає координацію їхніх дій і тісні взаємозв'язки в рамках єдиного меха-

нізму контролю та нагляду. Сукупність таких взаємозв'язків виражає конкретну форму діяльності банків та практичної організації банківської справи у кожній країні – банківську систему за Дзюблюком О.В. [2, с. 15].

Банківська система постійно розвивається, навіть якщо даний процес переривається тимчасовими спадами і регресом, що в першу чергу пов'язано із відповідними змінами в економічній системі. Рівень розвитку банківської системи безпосередньо залежить від рівня економічних відносин у країні. На даний час нестабільність економічної та політичної ситуації гостро ставить питання стосовно забезпечення стабільного розвитку банківської системи, надійності якої визначається послідовністю і доцільністю проведення ефективного банківського нагляду. На думку О.В. Васюренко, становлення банківського нагляду в Україні на сьогодні пройшло п'ять етапів [1, с. 45].

Перший етап – формування передумов створення системи банківського нагляду (1991–1994 рр.), коли впроваджені зміни, свідчили про усвідомлення ролі та значення необхідності банківського нагляду в Україні, були направлені на захист інтересів вкладників, кредиторів, та на подальше забезпечення їх довіри до банківської системи в цілому. Цей період характеризується стихійним розвитком банківських установ, які мають різноманітну «історію походження», і діяльність таких структур також характеризується стихійністю. Тому в даний період у Національному банку України було організовано Головне управління з контролю за банківською діяльністю, та розпочато роботу над створенням нормативної бази для нагляду за комерційними банками, а вже через два роки почали діяти відділи банківського нагляду в регіональних (обласних) управліннях Національного банку України, що дало можливість наблизити службу нагляду до його об'єктів – банківських установ [1, с. 47].

Другий етап становлення системи банківського нагляду (1995–1999 рр.) характеризувався прийняттям низки законодавчих актів, які стосувалися заходів впливу, виїзних інспекцій та комплексних перевірок, оскільки в даний період відбувалися масові порушення банками вимог вітчизняного законодавства, що потребувало негайного реагування з боку наглядових органів [6, с. 23]. У 1995 року в НБУ створено Департамент банківського нагляду. Комісією з питань нагляду та регулювання діяльності банків було створено в НБУ 1996 року і затверджено відповідне Положення, яким визначено її завдання, права та регламент роботи. Також, з 1 січня 1998 року банки почали подавати звіти до НБУ згідно з Міжнародними стандартами бухгалтерського обліку і звітності [7]. У 1997 році було створено Консультативну раду з питань нагляду і регулювання діяльності банків. У 1998 році в Україні створюється Фонд гарантування вкладів фізичних осіб – вкладни-

ків комерційних банків України [9]. 20 травня 1999 року Верховна Рада України ухвалила Закон "Про Національний банк України", в якому виділено окремий розділ "Банківське регулювання і банківський нагляд", що становило новий етап у вдосконаленні банківського нагляду в Україні. Також 1999 року було створено Департамент пруденційного нагляду.

Третім етапом стало вдосконалення системи банківського нагляду (2000–2008 рр.), коли виникла необхідність переоцінки підходів до банківського нагляду та перше розуміння важливості створення єдиного мегарегулятора. Наприкінці 2000 року Верховна Рада України ухвалила нову редакцію Закону "Про банки і банківську діяльність", який сприяв подальшому розвитку нормативної бази, що регулює діяльність банківської системи країни і зокрема банківського нагляду [4]. Створено Генеральний департамент банківського нагляду, до якого входили Департамент реєстрації та ліцензування банків, Департамент інспектування та моніторингу банків, Департамент реорганізації та ліквідації банків [1, с. 49]. У 2002 році Постановою Правління Національного банку України затверджено "Положення про порядок визначення рейтингових оцінок за рейтинговою системою CAMELS", яка передбачала ретельний аналіз стану банку [7]. У 2004 році Постановою Правління Національного банку України схвалено «Методичні вказівки з інспектування банків "Система оцінки ризиків"». У 2005 році було реорганізовано структуру банківського нагляду, до складу якої увійшли: Департамент банківського регулювання і нагляду, Департамент методології банківського регулювання і нагляду, Департамент реєстрації та ліцензування, Департамент запобігання використанню банківської системи для легалізації кримінальних доходів та фінансування тероризму [7]. У 2006 році створено Дирекцію з банківського регулювання та нагляду, до якої увійшли: Департамент банківського регулювання та нагляду, Департамент методології банківського регулювання та нагляду, Департамент реєстрації та ліцензування банків, Департамент припинення діяльності банків, Департамент з питань запобігання використанню банківської системи для легалізації кримінальних доходів та фінансування тероризму. У 2008 році реформовано структуру банківського нагляду Національного банку України. Зокрема Департамент банківського регулювання та нагляду поділено на два департаменти: Департамент інспектування банків та Департамент безвиїзного банківського нагляду; регіональні відділи банківського нагляду перепідпорядковано від територіальних управлінь до Дирекції з банківського регулювання та нагляду центрального апарату Національного банку України [1, с. 45].

Четвертий етап – особливості здійснення банківського нагляду за кризових умов (2009–2010 рр.). 2010 р. – сформовано нову структуру

Служби банківського нагляду в системі Національного банку України. Створено Департамент кризового менеджменту та контролю операцій на відкритому ринку, а також визначено пруденційні інструменти банківського регулювання та нагляду в період фінансової кризи. Уроки кризи продемонстрували необхідність подальшої трансформації підходів банківського нагляду.

П'ятий етап – функціонування системи банківського нагляду в посткризовий період (2011 р. і до нині).

Отже, в результаті проведеного ретроспективного аналізу розвитку банківського нагляду в Україні, який, звичайно, відбувався в прямій залежності від розвитку банківської системи в цілому, маємо сучасну дворівневу банківську систему. На першому рівні один банк, якому надається статус центрального, на другому рівні – усі інші банки, які підпорядковані першому.

Національний банк України здійснює регулювання діяльності спеціалізованих банків через економічні нормативи та нормативно-правове забезпечення здійснюваних цими банками операцій. Регулювання та банківський нагляд здійснюється відповідно до Конституції України, Закону України «Про банки і банківську діяльність», Закону України «Про Національний банк України», інших законодавчих актів України та нормативно-правових актів Національного банку України [6, ст. 41].

У статті 58 Закону «Про Національний банк України» зазначається, що з метою захисту інтересів вкладників та кредиторів і забезпечення фінансової надійності банків Національний банк, встановлює для них обов'язкові економічні нормативи. Ці нормативи мають забезпечувати здійснення контролю за ризиками, пов'язаними з капіталом, ліквідністю, наданням кредитів, інвестиціями капіталу, а також за відсотковим та валютним ризиком [5].

Економічні нормативи діяльності банків – показники, встановлені Національним банком України з метою регулювання банківської діяльності на основі безвиїзного нагляду для здійснення моніторингу діяльності окремих банків і банківської системи в цілому.

В сучасних умовах, на виконання укладеної у 2014 році Угоди про асоціацію між Україною та ЄС та Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 року (2015 рік), у 2017 році було прийнято Рішення Правління НБУ «Про затвердження планів імплементації законодавства ЄС та виконання Угоди про асоціацію», в якому Проектом А.4 визначено «...посилення вимоги до платоспроможності та ліквідності учасників фінансового сектору». Таким чином, НБУ планує імплементацію вимог ЄС, щодо запровадження нових нормативів до капіталу та ліквідності у рамках побудови risk-based supervision, але з урахуванням національних особливостей [8].

В умовах глобальної фінансової кризи одним з важелів сприяння стійкості фінансових уста-

нов та банківського сектору в цілому є посилення вимог до капіталу, що знаходить вираження у Базелі III у трьох наступних напрямках. По-перше, це зміцнення капітальної бази порівняно з Базель II; по-друге, запровадження буферів капіталу; по-третє, запровадження коефіцієнту левериджу.

Перегляд підходів до регулювання більшості процесів передбачатиме максимально можливий перехід від формалістичного (box-ticking) принципу при ліцензуванні до сутнісного і ризик-орієнтованого (risk-oriented approach). Ці зміни стануть одним з елементів переходу НБУ до комплексного ризик-орієнтованого нагляду за банками і впровадження системи Supervisory Review and Evaluation Process (SREP), згідно з якою, комплексний нагляд за банківською установою має здійснюватися на підставі аналізу чотирьох головних складових діяльності банку: бізнес-моделі, корпоративного управління та ризик-менеджменту, ризику капіталу, ризику ліквідності та фондування [8].

При цьому інтенсивність нагляду за банківською установою, зокрема, виїзного нагляду в формі інспекційних перевірок, залежатиме від величини банку (його значення для системи) і ризиків установи за зазначеними критеріями. З позиції ліцензування це означає перебудову критеріїв оцінки ділової репутації та професійної придатності керівників, репутацію і фінансовий стан власників банків, його бенефіціарів та акціонерів, здатність банку здійснювати експансію на ринку, виходячи з бізнес-моделі та профілю його діяльності, ризику в діяльності конкретної установи, інші фактори, що впливають на банк і зумовлюють його специфіку.

Висновки. З усього вищезазначеного, слід відмітити, що необхідність реформування наглядних функцій державних і саморегульованих структур у фінансово-кредитній сфері з метою запобігання поширенню кризових явищ у майбутньому є незаперечною. Однак на сьогодні відсутні єдині рецепти такого реформування, а пропозиції, що їх висловлюють міжнародні економічні і фінансові організації, уряди окремих країн, економічні союзи, конкретні фінансові інститути і знай експерти, часом діаметрально протилежні.

На сучасному етапі проблема створення ефективної системи банківського нагляду має для України особливе значення зважаючи на такі фактори: нестабільний характер економіки; незавершеність процесу ринкової трансформації банківського сектору; недостатній досвід діяльності банків в умовах ринкової економіки; ризикована практика банківської діяльності; недостатній рівень банківського капіталу та резервів на покриття ризиків з огляду на потреби економіки та якість активів банків; неадекватність системи внутрішнього контролю та аудиту в банках; стан банківської системи. Наглядові органи повинні направити зусилля на забезпечення банківської системи дієвим методичним інструментарієм банківського нагляду, а також

і надалі удосконалювати вітчизняну систему банківського нагляду з урахуванням міжнародних стандартів та вимог Базельського комітету.

Україні потрібно для України є розбудова системи якісного банківського нагляду. Узагальнення загальносвітових тенденцій розвитку банківського нагляду з функціональної, інституційної та методологічної точок зору дає змогу комплексно розглянути можливості їх розповсюдження та впровадження у національну практику банківського нагляду та регулювання. З позиції функціонального навантаження банківського нагляду у світовій практиці набуває поширення концепція макропруденційного нагляду, ключовою відмінністю якої є зміщення цільової спрямованості нагляду з індивідуальних до системних ризиків фінансового ринку в цілому, що є актуальним в умовах посилення взаємозв'язків між учасниками як внутрішнього, так і зовнішнього фінансового ринку в Україні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Васюренко О.В. Банківський нагляд: підручник / О.В. Васюренко, О.М. Сидоренко // – К.: Знання. – 2011. – 502 с.
2. Дзюблюк О.В. Банківські операції: Підручник / За ред. д.е.н., проф. О.В. Дзюблюка. – Тернопіль: Вид-во ТНЕУ «Економічна думка». – 2009. – 696 с.
3. Д'яконова І.І. Методологічні засади розвитку банківського нагляду на базі системної організації банківської діяльності: Дис. доктора екон. наук. – Суми. – 2008. – ДВНЗ "Українська академія банківської справи Національного банку України".
4. Закон України «Про банки і банківську діяльність» № 2122-III від 07.12.2000 р. // Урядовий кур'єр. – 2001. – № 8. – С. 5–13.
5. Закон України «Про Національний банк України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/679-14/page3>
6. Заруцька О.П. Банківський нагляд з використанням структурно-функціонального аналізу: теорія, світовий і вітчизняний досвід: монографія / О.П. Заруцька // Суми: ДВНЗ "УАБС НБУ", 2013. – 379 с.
7. Лепитська І.О. Еволюція банківського регулювання та нагляду в Україні. – 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua>
8. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/>.
9. Офіційний сайт Фонду гарантування вкладів фізичних осіб [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fg.gov.ua/>